

Борис Стојковски

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју

DOI 10.5937/kultura2275077S

УДК 821.163.41.09-13:398

355:929 Хуњади Ј.

оригиналан научни рад

СИБИЊАНИН ЈАНКО И КОСОВО – ИСТОРИЈА, ТРАДИЦИЈА И ЛЕГЕНДА

Сажетак: Јанош Хуњади, рејент Угарске и један од најзначајнијих војсковођа у борби против Турака, био је вишеструко везан за историју Косова и Мешохије. Добро је познато да је предводио војску у изв. Дрвој косовској бици 1448. године. Он је постао с временом не само мађарски национални јунак већ је, под именом Сибинјанин Јанко, ушао и у српску епску народну традицију. Рад ће настојати да осветли обе стране његове личности, односно историјску и епску биографију. Најпре ће бити изнете историјске чињенице у вези с Дрвом косовском бици из 1448. године, а затим ће бити размотрана и народна традиција – епске јесме и предања која се односе на ову бицику и Сибинјанина Јанка. Осим тога, историјски ће бити анализирани још неке угарске историјске личности, које су ушле у народну епiku. Поред основних историјских података, даће дати и крајак модел њихове епске биографије.

Кључне речи: Сибинјанин Јанко, Дрво косовска бицика, епска традиција

Један од свакако најинтересантнијих аспеката богатих и разнородних српско-угарских односа јесте рецепција угарских средњовековних личности у српској епској поезији. Ван сваке сумње, међу њима најистакнутије место заузима Сибинјанин Јанко, односно Јован (Јанош, Јанко) Хуњади. Међу његовим бројним походима на Балкан, Друга косовска битка је оставила најдубљи траг у српској епској свести и традицији. Стога је намера овог рада да прикаже, с једне стране, историјски ток и след догађаја из 1448. године, а такође и да се сам Хуњади, као и друге личности које су у вези с њим и његовим походима, прикажу у својој историјској збици, а с друге стране, да се укратко прикаже и њихова слика у епској традицији, која је често метаморфоза историјске личности у епски лик, с више или мање историјске основе. Наравно, немогуће би било анализирати сваку појединачну песму или сваки аспект Хуњадијевог епског преображаја, нарочито узевши у обзир чињеницу да је аутор овог прилога историчар, већ је примарни постављени задатак – показати какав су значај одређене личности, на челу са самим Хуњадијем, имале у историји, а какав су одблесак њихови животи и дела, посебно у контексту косовске традиције, имали на народну епiku.

Хронолошки строго узев, постоје и личности пре Хуњадија које су оставиле траг у епској традицији Срба. За време краља Жигмунда Луксембуршког (1387–1437),

један од најзначајнијих феудалних господара и бранилаца Угарске од Турака био је Фирентинац Филипо Пипо Сколари (познат и као Филип Озораи, Филип од Озоре или Пипо Спано), који је од 1404. године па све до своје смрти 1426. године био тамишки, арадски, чанадски, карашки и ковински жупан. Борио се против Турака и Вука Лазаревића 1403–1404. године, заједно с деспотом Стефаном. Утврдио је после 1404. године тврђаву Голубац, која је требало да буде тачка одбране Дунава од османског напада 1405. године. Током 1406. године влашки војвода Мирча је желео да он, деспот Стефан и сам Филипо Сколари формирају савез против Турака. Главне војне припреме утврђивања Баната биле су 1407–1408. године, а због недостатка извора тешко је пратити да ли је и када било османских акција у Банату после тих година. Исте, 1408. године, Пипо Спано постао је заједно с деспотом Стефаном Лазаревићем и другим витезовима члан Реда Змаја, који је основао краљ Жигмунд Луксембуршки. Ратовао је против Турака у Босни у периоду 1414–1415. године. Постоје претпоставке да је до сукоба у Банату долазило већ 1415–1416. године, а могуће је и 1418. године. Турско пустошење простора око Лугоша настављено је 1420. године, а било је потпомогнуто заузетомшћу Сколаријевих трупа у борби са хуситима. Пипо од Озоре преминуо је у Липи (Липови) 1426. године.¹

У бугарским и српским епским песмама познат је као Филип Маџарин. Најпознатији је у српској епској традицији по двобојима, пре свега с Краљевићем Марком. Приказан је као лик који је сматрао себе бољим витезом и јунаком од Краљевића Марка, али је на крају изгубио у двобоју. Сколари је понегде у народним песмама приказан као витез који отима девојке. Сматра се да је таква слика у народу остала због честих пљачки угарских трупа док су пролазиле кроз подручје српске државе, о чему сведоче и угарски извори. Тако, рецимо, Јован Туроци, аутор познате *Хронике*, пише како је Хуњадијева војска „огњем и мачем” пролазила кроз Србију. Занимљив је још један двобој, овог пута са Халилом, који је међу босанско-херцеговачким муслиманима остао упамћен као један од највећих хероја. Филип Маџарин је више пута нападао Босну и уопште Турке, а сви који су се сукобљавали са њим, односно били послати од султана, у песми су завршавали тако што би им Филип одсекао главу, све док није дошао Халил, у кога се заљубила Јефимија, Филипова сестра. Она је издала свог брата, Халил ју је на крају одвео и одсекао главу Филипу Маџарину, пославши је у Стамбол, тј. Цариград. Занимљив детаљ је да се у овој песми Филип Маџарин приказује као господар Прилепа, који је градио седам година. Ако се сетимо историјских чињеница, Марко Мрњавчевић (Краљевић Марко) је био владар Прилепа, а Јефимија је име прве српске песникиње, иначе

1 Постоји и дипломатар посвећен Пипи од Озоре, Wenzel, G. (1884) *Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez, Történelmi Tár* 3. sorozat, 7. kötet, Budapest: A magyar történelmi társulat, pp. 1–31. Када је пак о његовим биографијама реч, уп. Engel, P. *Ozorai Pipo*, in: *Ozorai Pipo emlékezete*, szerk. Vadas, F. (1987) Szekszárd: Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum, pp. 53–78; у најновије време његова свеобухватна биографија представљена је у монографској публикацији: Németh Papo, G-Papo, A. (2017) *Ozorai Pipo: a győzelmes törökverő és a reneszánsz előfutára*, Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, посебно видети: pp. 19–146 са изворима и литературом о овој личности.

стрине краља Марка. Иначе, постоји и сличност са именом Маркове мајке Јевросиме, која се у историјској стварности звала Јелена.²

Међутим, од „Угричића” управо је личност Сибињанина Јанка дала снажан печат читавој српској епској традицији. У историјској реалности Јован или Јанош Хуњади, губернатор, односно регент Угарске у доба краља Ладислава V Посмрчета несумњиво је с временом постао једна од најпознатијих личности наше епске традиције. Био је рођен нешто пре 1409. године и, извесно, био је влашког порекла. Од младости је био штитоноша, а служио је управо Пипу од Озоре, а потом и деспота Стефана Лазаревића. Од 1430. године почиње његов успон. Те године је склопио брак са Елизабетом Силађи. Из тог брака се родио и син Матија, потоњи краљ. Био је у пратњи краља Жигмунда Луксембуршког у Италији 1430–1433. године, а учествовао је и у краљевској пратњи на Базелском концилу 1434. године. Учествовао је у хуситским ратовима, али је најпознатији по бројним подухватима и походима против Турака. Од 1441. године па до 1443. борио се у Влашкој и Ердељу, а управо 1443. године је започела и *Дуја војна*, када се више пута сукобљавао са Османлијама. Био је учесник и трагичног похода који се окончао Битком код Варне 1444. године, а борио се и у Бици на Косову 1448. године (у контексту овога рада кључној бици). Свакако је највећи траг оставила његова херојска одбрана Београда 1456. године, када је као јуначки предводник одбране Београда зауставио султана Мехмеда Освајача у даљем продору ка северу и одложио пропаст угарске краљевине за седам деценија, чиме је Београд остао хришћански град још 65 година. Хуњади се недуго након славне одбране Београда заразио кугом и у Земуну је и преминуо. Остао је упамћен као Сибињанин Јанко, а народно памћење и традиција га славе као великог јунака и борца против османске најезде и опасности.³

2 Dávid, A. (1971) Ozorai Pipo, a délszláv vitézi énekhagyomány negatív magyar hőse, *Hungarológiai közlemények* 3. évf. 9. sz. Újvidék: A Hungarológiai Intézet, pp. 17–49.

Што се тиче муслиманске традиције, реч је о песми „Филип Маџарин и гојени Халил” из колекције Косте Хермана, видети: *Narodne pjesme muslimana Bosne i Hercegovine*, sabrao K. Hörmann 1888–1889, priredila: Buturović, Đ. (1966), Sarajevo: Svjetlost, str. 451–498. Ова песма, додуше, има и верзију у којој Филип кулу гради поред мора, султан се зове ал-Осман, а Филип побеђује и неког Арапина, којег у претходној варијанти нема. И ову песму је прикупио Коста Херман. Видети: синопис ове варијанте у: *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini*, redakcija, uvod i komentari: Buturović, Đ. (1966), Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, str. 187.

3 Његова најпознатија биографија је: Elekes, L. (1951) *Hunyadi János*, Budapest: Művelt Nép; о пореклу породице и самог Хуњадија видети историјске расправе код: Kovács, E. P. (1990) *Matthias Corvinus*, Budapest: Officina Nova, pp. 7–11; Kubinyi, A. (2001) *Mátyás király*, Budapest: Vince Kiadó, pp. 7–18.

Већ само његово рођење и порекло оставили су траг у народној епској традицији, где је сам Хуњади/Сибињанин приказан као ванбрачни син краља и цара Жигмунда Луксембуршког, али и као син деспота Стефана Лазаревића, видети: Ређеп, Ј. (1992) *Сибињанин Јанко. Лејенге о рођењу и смрти*, Београд: КУЗ Славија; Jung, K. (2006) *Hunyadi János származáslegendájának/származáslegendáinak kérdéséhez, Létünk* 36, Újvidék: Fórum, pp. 26–51.

О самом Хуњадију и његовом добу, поред већ цитиране Елекешове биографије видети и Teke, Zs. (1980) *Hunyadi János és kora*, Budapest: Gondolat; Engel, P. (1984) *Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452) Századok*, 118/4, Budapest: Magyar történelmi társulat, pp. 974–997; Held, J. (1985) *Hunyadi*:

Уочи Битке на Косову 1448. године, тј. 11. новембра 1444. године, одиграла се велика и одлучујућа Битка код Варне. У њој су учествовале хришћанске снаге које су предводили угарски краљ Владислав II, затим истакнути војсковођа и племић Јован Хуњади, као и кардинал Јулијан (Ђулиано) Чезарини. Од почетка рата 1444. године ситуација се развијала неповољно по хришћанску коалицију. Деспот Ђурађ Бранковић се држао неутрално и није чак допустио ни прелазак војсци коалиције преко српске територије. Србија је тек обновљена након првог пада 1439. године, те је српски владар строго поштовао одредбе Сегединског мира. Стога су Угри и њихови савезници ишли преко Влашке према Анхијалу и Месемврији, које је византијски цар Јован VIII Палеолог уступио као поседе Хуњадију. Али хришћанска војска до тих поседа није ни стигла, јер је дошло до одлучујуће Битке код Варне. У њој су погинули и краљ Владислав и кардинал, а једино се Хуњади спасио.⁴

Погибијом краља Владислава Јагелонца Угарска је остала без поглавара. Стаљежи су потврдили Ладислава V Посмрчета за краља, а после перипетија с немачким царем Фридрихом Хабзбуршким, Хуњади је 1446. године изабран за гувернера Угарске. Свој положај нови регент Угарске одлучио је да искористи не само за учвршћивње своје власти већ и за покретање нових војних операција против Турака. У пролеће 1448. године Хуњади је на Сабору у Будиму одлучно позивао на рат против Турака, а већ у току лета кренуо је да сакупља новац и опрема војску. Међутим, припреме нису текле по плану, те, иако је обећао краљу Алфонсу Арагонском да ће у рат кренути током јула, тек се почетком септембра хришћанска војска упутила у поход на Турке. Када је септембра 1448. године Хуњади повео војску, деспот Ђурађ Бранковић није био с њим, али је у одредима под командом угарског племића било Пољака, Чеха и Немаца.

Деспот Ђурађ Бранковић ни тада није дозволио прелазак преко своје територије, али Јанко Хуњади се није обазирао на то и утаборио се у Ковину, преко пута деспотовог двора и смедеревског престоног града. Док је боравио у Ковину, Јован Хуњади је 8. септембра 1448. године послао писмо папи Николи V, у којем га обавештава да не може да одгоди поход и да очекује турски напад. Три дана доцније послао је и изасланство у Млетачку републику. Прелазак Хуњадијевих трупа кроз Србију је вероватно подстакао деспота Ђурђа Бранковића да о новом противтурском кретању хришћанске војске обавести и султана Мурата II. Потом је Хуњади

Legend and Reality, Columbia University Press; Mureșanu, C. (2001) *John Hunyadi: Defender of Christendom*, Iași – Oxford – Portland: The Center for Romanian Studies; *Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time, in memoriam Zsigmond Jaka*, eds. Dumitran, A., Máldy, L. and Simon, A. (2009) Cluj-Napoca: Babeș-Bolyai University, Romanian Academy Center for Transylvanian Studies.

О опсади Београда видети: Калић Мијушковић, Ј. (1967) *Београд у средњем веку*, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 127–170.

4 Vaszary, K. (1864) *Várnai csata*, Pest: Szent István társulat, pp. 1–83; Babinger, F. (1950) Von Amurath zu Amurath, Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444) *Oriens* III-2, Leiden: Brill, pp. 229–265; Cvetkova, B. (1988) *A várnai csata*, Budapest: Gondolat; Škrivanić, G. (1970) Zašto despot Đurađ nije učestvovao u bici na Varni 1444, *Vesnik Vojnog muzeja* br. 16, Beograd: Vojni muzej, str. 270–273.

прешао Дунав и логор сместио покрај браничевског села Судотице. Започети су преговори с деспотом о евентуалном прикључењу српског владара овом походу. У деспотово име преговоре је водио његов ризничар и дипломата, чувени Дубровчанин у српској служби Паскоје Соркочевић. Он је три пута боравио у табору Јанка Хуњадија, али до договора није дошло и деспот је остао неутралан у овом ратном сукобу. Деспот је, како пише византијски историчар Лаоник Халкокондил, сматрао да припреме нису довољно детаљно извршене и мудро је проценио да је војска мала и да се не треба супротстављати Турцима. Халкокондил наводи и да деспот није ни имао воље да буде од помоћи Угрима, јер га нису слушали ни уочи Битке код Варне, а од њих је трпео *многе увреде*. Из ове мисије остало је као извор Соркочевићево обавештење Сицилијанцу који је тад био у Арти, у Епиру, Николи де Ансалону, који је, у ствари, био поверљиви арагонски обавештајца. Краљ Алфонсо Арагонски је и преко других канала и извора, као и његов син Феранте, добијао информације о дешавањима на Балкану и о развоју ситуације око Хуњадијевог похода на Турке, али и о држању деспота Ђурђа према тим дешавањима на истоку Европе.

После пропасти ових преговора, Хуњадијеве трупе су кренуле кроз Србију, пљачкајући је и пустошећи је „огњем и мачем”, како наводи угарски хроничар Јован Туроци. Затим је Хуњади продором долином Мораве до Сталаћа, а потом до Косова поља. Као успомена на овај продор према Крушевцу остао је назив Јанкова клисура, која се данас налази код села Чучале, у општини Блаце, између Јастрепца и Копаоника. Одатле су војници дошли до Приштине, а затим допрли до истог места где се 1389. године одиграла битка. На Косову пољу он је требало да се сусретне са четама Ђурађа Кастриота Скендербега, али се он са својим трупама већ био повукао.

У међувремену, османске снаге су дошле из Софије, бројчано јаче и спремније. Десним крилом и анадолским трупама командовао је будући султан, а тада наследник трона, Мехмед. На левом боку је била румелијска војска, а центром је командовао сам султан, и тај део војске су чинили јаничари и артиљерија. Због дужине фронта и бојног распореда и Хуњади је развукао своју армију, а он се, наравно, налазио у њеном центру. У четвртак, 17. октобра 1448. године дошло је до судара војски, односно до Друге косовске битке, у којој је Јован Хуњади доживео страховит пораз. Битка је трајала три дана и ноћи, наводно – без престанка. Хришћанска војска је имала бољу артиљерију, којом су успели да нанесу тешке губитке турској војсци. Међутим, ратна срећа се променила. Одлучујући преокрет се догодио када су Турци успели да зађу иза леђа хришћанским војницима, опколивши их. Јован Хуњади је тада побегао ноћу, извукавши се с бојног поља, док се влашка војска ставила на страну Османлија. Последњег дана су се с Турцима борили само Чеси и Немци, који су се повукли у табор од борних кола, као што су и у хуситским ратовима редовно чинили. Турци су их све побили, као и Влахе који су им пришли. Постоји прича како је султан наредио да се лешеве хришћанских војника побацају у Ситницу и да је од тога вода била толико затрована да се риба из ње дуго није

могла јести. Српски летописи чак пишу како „разби Мурат Јанкула на Косову”, а битка је дуго била урезана у свест народа. И до данас се због тога каже „прошао као Јанко на Косову”. Заповедник хришћанске армије Јован Хуњади заробљен је, али се успео спасити и, као што је речено, побегао је с Косова. Потом је поново пао у заточеништво, овог пута код деспота Ђурђа, али је откупљен, положене су свечане заклетве и децембра исте године губернатор Угарске је свечано отпремљен из Смедерева у Сегедин.⁵

Ово је, дакле, историјски контекст тока и исхода Друге косовске битке. Даља историјска судбина Јаноша Хуњадија, овом приликом, неће више бити предмет интересовања. Но, херојски култ Сибињанина Јанка и Друге косовске битке у епској традицији је у овом контексту много важнији.

По мишљењу Андраша Давида, постоји низ очевидних паралела између два епска косовска тематска круга. Најпре, место где су се битке одиграле је исто, у питању је Косово поље. У Косовској бици 1389. године сукобили су се Срби и Османлије, које су предводили кнез Лазар Хребељановић, односно османски султан Мурат I. У Другој косовској бици, Јован Хуњади се такође сукобио са османским султаном Муратом, али је реч о Мурату II (1421–1451). Дакле, личност кнеза Лазара и „Јанка Војводе” су у традицији врло сличне. Тематски кругови епских песама о Косовском боју доносе по двојицу највећих јунака у хришћанским таборима, који су уједно били и зетови предводника. У народним песмама тако је зет кнеза Лазара био Милош Обилић, а Јанка Сибињанина Бановић Секула, при чему су обојица погинули у двама косовским биткама. У народним песмама Јанко војвода је изгубио живот на Косову, као што је и кнез Лазар заиста и у историји погинуо у првом боју са Османлијама на том простору. Даље, евидентна је сличност у епским песмама о двама косовским биткама између удовице Руде и Мајке Југовића, која је такође остала без мужа у сукобу с турском војском.⁶

5 Од извора видети: Laonici Chalcocondylae *Demonstrationes historiae II*, ed. Darkó, E. (1923) Budapestini: Sumptibus Aadaemiae literarum Hungariae, p. 59; Johannes de Thurocz *Chronica Hungarorum*, I. textus, eds. Galantái, E. and Kristó, J. (1985) Budapest: Akadémiai, pp. 256–258. Када је о литератури на српском језику реч, уп. Костић, М. (1925) Опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово, *Гласник Скојској научној друштва* књ. 1, св. 1, Скопље: Скопско учено друштво, стр. 79–91; Спремић, М. (1971) *Дубровник и Араџоници 1442–1495*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, стр. 29–53; Лома, А. (1986) Загорје Стефана Белмужевића – Куда је Јанко бежао са Косова, *Зборник Историјској музеја Србије* бр. 23, Београд: Историјски музеј Србије, стр. 13–24; Спремић, М. (1994) *Десџош Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 336–345; Спремић, М. Дуга војна и обнова државе, у: *Историја српској II*, ур. Калић, Ј. (2000) Београд: Српска књижевна задруга, стр. 263–265; Рокаи, П., Ђере, З., Пал, Т. и Касаш, А. (2002) *Историја Мађара*, Београд: CLIO, стр. 155–156; Спремић, М. (2005) Деспот Ђурађ Бранковић и краљ Алфонс Арагонски, *Прекинути ујон. Српске земље у џозном средњем веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 377–378; Спремић, М. (2006) *Ђурађ Бранковић*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 141–143; Веселиновић, А. (2006) *Држава српских десџоша*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 143.

6 Dávid, A. (1978) *Délszláv epikus énekek magyar történeti hősök*, Újvidék: Forum könykiadó, pp. 160–162.

Секула Бановић представља још једну историјски потврђену личност – реч је о Јовану, односно Јаношу Секељу од Сенђерђа, сестрићу Јована Хуњадија, од 1446. године истовремено бану Славоније и уједно далматинско-хрватском бану, као и куманском судији. Јован Секељ је био и врански приор, као и секељски жупан.⁷ Као носилац значајног броја високих положаја у Угарској, био је истакнута личност свога времена, те је, сасвим природно, нашао своје место и у епској поезији. Његов лик у српској фолклорној традицији, али и код римокатоличких Јужних Словена, међу којима и Хрвата, као и код Бугара, врло је жив и свестран. Секула Бановић је кроз све животне аспекте и доба приказиван и у народној поезији јужнословенских народа. Од рођења, преко женидбе и више мегдана у којима се борио, као и положаја међу осталим змајоликим епским јунацима, па до смрти, све елементе о овом угарском племићу обрађивали су народни певачи. Захваљујући прегорном раду Славице Д. Лукић, епска биографија ове личности је подробније испитана у науци о књижевности. У том контексту је разматрано и његово присуство у песмама о Косовском боју, те се ту понајвише и може наћи историјских чињеница, уклопљених у фолклорну традицију.⁸

Треба истаћи на овом месту и мишљење које је још пре више од осам деценија изнео Драгутин Костић, према којем је историјски значај обе косовске битке утицао на то да се сачува посебна народна традиција у вези са сваком битком понаособ. Одјек ових битака у народу био је велики, обе су имале немерљив значај у свом времену, стога су, по његовом мишљењу, и настала два засебна епска циклуса.⁹ Овом приликом свакако нећемо детаљно анализирати ово питање, будући да је сувише комплексно, а излази и из оквира теме рада. Евидентно је, међутим, да одређени утицаји и прожимања постоје, као и очигледне паралеле. Осим тога, ваља истаћи да је и Сибинјанин Јанко, као и кнез Лазар, доживљаван као велики херој и борац против Турака, што је свакако утицало и на то да они остану урезани у народном сећању по врло сличном моделу. Али свакако је чињеница да велики број песама које говоре како о Косовском боју из 1389. године, који постаје централно место српске митологије, историје, духовности, културе, тако и песама о војевању Јаноша Хуњадија, само показују велики значај које је битка са Османлијама на Косову, али и простор Косова сам по себи, имао у народу.

Порази код Варне, као и онај на Косову из 1448. године, у епској су традицији често спојени и долази до међусобног прожимања сећања на ова војевања, као и до мешања историјских личности (епских ликова), забуна и историјских непрецизности, неретко и потпуне фикције и нетачности (тј. значајнијих анахронизама).

⁷ Engel, P. (2001) *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, CD-ROM

⁸ Лукић, Д. С. (2016) *Епска биографија Бановић Секуле у јужнословенском контексту*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд. Посебно упоредити детаљну анализу епског лика, као и све аспекте присуства Секуле Бановића у епској поезији и традицији на стр. 48–425.

⁹ Костић, Д. (1939) Два косовска циклуса, *Прилози проучавању народне поезије* 6/1, Београд: Народна просвета, стр. 1–18.

Хетерогеност ликова који улазе у ову традицију је велика. Тако у песме другог косовског циклуса улази краљ Владислав, који чак и гине на Косову. Осим тога, лик Јаноша Хуњадија је, како и у историји тако и у епици, несумњиво централни за обе битке; самим тим и за тематски круг песама о Косовској бици. Снага косовског утицаја је, с једне стране, изгледа, била предоминатна у читавом кругу песама и традицији која се односи на Сибињанина Јанка. Стога, узима се и да песме које се односе на Сибињанина Јанка говоре, без изузетка, о Косовској бици (дакако, оној из 1448. године), а не о Бици код Варне. Народне изреке које су проистекле из тога, као и топоним Јанкова клисура, јасно указују да је у народној свести и традицији ипак превладало Косово над Варном. С друге стране, значај Битке код Варне био је изузетно велик, стога су и поједини јунаци ове битке, а надамце угарски краљ Владислав Јагелонац, који је и погинуо у тој бици, доведени у везу с Косовском битком. У песмама о Сибињанину Јанку, топоним Варна се не може наћи ниједном и све личности, било да су оне у историји повезане с Варном 1444. или Косовом 1448. године, традиција је везала искључиво за ову другу битку. Поред краљеве погибје, овај други циклус посебно истиче погибју младог Секуле, који потпуно доживљава метаморфозу из историјске личности позног угарског средњег века, у једну потпуно другу особу у епским песмама. Секула, али и Сибињанин Јанко, односно Угрин војвода, Јанкула, како је све још називан у српској усменој традицији, воде љубав с вилама, убијају змајеве, уопште у њихове епске ликове уноси се много митолошког, надреалног, па чак и бајковитог. Међутим, песме су сачувале релативно добру историјску позадину. Рецимо, када се говори о путу ка Косову и попришту битке, помиње се у неким песмама Браничево, где се зна да се војска улогорила, као и у једној песми река Ситница, где је такође, као што је већ речено, био табор.

Код епских ликова је ствар нешто другачија у односу на историјски прототип. Секула је приказан као Јанков сестрић (што је у историји и био), млад и леп момак, кога желе многе девојке, а који се свађа и игра с вилама. Његова мајка је негде удовица Руде, а негде Јанкова млађа сестра, Сибинкиња Јања, која се противи да њен јединац оде у неизвесни сукоб с Турцима.

Када је о самом сукобу реч, сачувана је традиција о султановом писму Јанку, у којем османски падишах захтева кључеве града Себена (данас град Сибиу у Румунији, односно Ердељу), а у нашој традицији назван Сибин, од чега је изведена и детопонимна номинација лика – Сибињанин Јанко. Штавише, постоји и песма посвећена томе – „Писмо пише Османовић цар”. Када је о Косовском боју реч, народни певач вели како су Угри одбили седам турских напада. Једном приликом се јавила вила, која је обећала војводи Јанку победу над султаном ако јој он да 1.000 дуката, исковани мач и још неке поклоне, као и Секулу, свога сестрића. Јанко је био спреман да радо све да вили, као што је тражила, али није био спреман да преговара о сестрићу Секули. Разљућена вила је отишла султану и предложила му да са својом војском спречи приступ Јанковим трупима. Они су тако издржали две недеље и тад се Секула понудио да оде по воду. Даље, песма говори како је заробљен, па како су његови отишли да га издаве. Остатак песме није у вези с нашом темом, већ садржи нека стална места (топосе) епике.

У једној од песама, после Секулине погибдије, Јанко је гонио Турке све до Стамбола, односно Цариграда. Као што видимо, ово не одговара стварности, јер Хуњади није ни стигао до тих крајева, пошто се после пораза на Косову вратио у Угарску. После десет година прогонио их је, како наводи песма, све до Саме и Медине. Вероватно један од најзанимљивијих момената јесте спајање две косовске битке у песмама, па тако постоји и детаљ да, после косовског пораза, Јанко Сибинјанин бежи с бојног поља јер сазнаје од рањеног мађарског витеза да је Секула погинуо, да је цар Лазар заробљен, као и Михаило Свилојевић.¹⁰

Михаило Свилојевић је угарски племић који је такође и лик епске поезије. Историјски гледано, реч је о Михаилу Силађију. Он је био верни вазал краља Жигмунда, ујак краља Матије Корвина, а носио је и титулу бачког и бодрошког жупана. Учествовао је уз Хуњадија у походима против Турака, а поред њега и Капистрана, Михаило је био трећи човек у Угарској 1456. године, када је био и командант Београда. Од 1457. године Силађи је био тамиски жупан и мачвански бан. Захваљујући понајвише њему, угарски сталежи су прихватили Матију Корвина за краља, а он је извршио притисак довођењем 12.000 наоружаних људи на поље Ракош, где су се одржавали државни сабори. Његов лик је у српску епску поезију ушао преко Дубровника, а помиње га и Иван Гундулић у *Осману*. Део епске традиције везан је за његова учешћа у Косовској бици и Бици код Варне, за шта постоје историјски основи, као и за заробљеништво које је најчешће помињано у вези с њим у епској традицији. Силађи је доиста пао у заробљеништво, али тек негде око 1460. године, након противтурске акције у околини Београда.¹¹

Један занимљив пример мешања Битке код Варне и Косовске битке представља и дугарштица, изгледа записана у Боки, која се просто зове „Пјесан дугарка”. У њој је главна јунакиња бела вила која се шета Будимом и пита се:

А ће си ми, ће си, мој ујарски краљу
Славни краљу Владисаве?
[...]
Што њима не ујра ти Секула ни Миховиле,
Ујри и данови?
Неј' рањени њочива' на Косово равно њоље?
[...]

10 Kiss, K. (1956) *Hunyadi énekek*, Budapest: Katonai, pp. 221–230, 239–246, 263–279; Dávid, A. *Délszláv epikus énekek magyar történeti hősök*, pp. 163–167, 287–288; Popović, T. (1988) *Prince Mark: The Hero of South Slavic Epics*, Syracuse, New York: Syracuse University Press, p. 28.

11 О историјском лику Михајла Силађија видети: Fraknói, V. (1913) *Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja*, Budapest: Franklin; Engel, P. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, CD-ROM. Када је о епској традицији реч, видети: Nedić, V. (1971) Szerbhorvát szóbeli hagyományú énekek Szilágyi Mihályról, *Hungarológiai közlemények* 3. évf. 5–6. sz. Újvidék: A Hungarológiai Intézet, pp. 145–149. Упоредити и посебно: Сувајцић, Б. (2004) Три добра јунака, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 70/1–4, Београд: Филолошки факултет, стр. 27–68, рад је релевантан и за Секулу/Секеља, али и за самог Хуњадија, те преображај овог лика и код других јужнословенских епских традиција.

*Што њи којја не ломе на чејрији њрид Будимом?
 Прид њима их не ломи Ујрин Јанко војвода,
 Сидињанин Јунак?
 Нејо болан њочива у Сидињу дијелому.*

У ову песму унет је и лик Змаја Огњеног Вука (деспота Вука Гргуревића, који је, према народном певачу, делимично крив за пораз, јер „узе војску редит, а не умије је разредит”. Он је у овој песми лоше распоредио војску и поставио Секулу и Михајла (врло вероватно, поменутог Хуњадијевог сестрића Јаноша Секеља, који је заиста и погинуо на Косову 1448. године и Михајла Силађија – Свилојевића), који су кренули на „башу Натолије”, односно на крило где је анадолска војска. Сам Вук кренуо је на „башу Романије”, односно на оно крило где је била румелијска војска. Међутим, та је војска лоше распоређена, а болесни Јанко Сидињанин је сазнао за пораз, који се десио кривицом деспота Вука.¹² И овде се дају уочити одређене сличности са историјском истином, јер заиста су Османлије, с једне стране, имале такав бојни распоред. Хришћанска војска, с друге стране, ипак није тако изгледала у Другој косовској бици. Осим тога, тешко је не приметити сличност имена кривца за пораз у обе косовске битке. Док је народна традиција и уопште касније предање издају 1389. године приписало Вуку Бранковићу, у случају Друге косовске битке појављује се као кривац деспот Вук, односно Змај Огњени Вук, који је лоше распоредио војску.¹³

Поједине песме посвећене овим личностима и походу на Косово имају врло слаб историјски контекст и само у неким сегментима имају додира са историјском стварношћу. Таква је, рецимо, песма „Секула се у змију претворио”, коју је записао Вук Стефановић Караџић. Ево неколико стихова ове песме који су повезани с темом нашег рада.

*Ојравља се војвода Јанко,
 Ојравља се на Косово равно,
 И он води Секулу нећака [...]*

У наставку, Секулине сестре моле свог ујака Јанка да не води Секулу на Косово, али ујак инсистира. Даље наилазимо на још једну историјски потврђену чињеницу, а која се односи на место где се Јанош Хуњади утаборио с војском.

*Кад су били код Кучева њрада,
 Код Кучева и код Браничева,*

¹² *Народне њесме у зајисима XV–XVIII века*, избор и предговор: Пантић, М. (2002) Београд: Просвета, стр.154–156; Dávid, A. нав. дело, стр. 166.

¹³ Вредело би на овом месту поменути и чињеницу да су Јован Хуњади и деспот Ђурађ Бранковић били у вишегодишњем сукобу око деспотових поседа датих Хуњадију у залог, те да је и сам Хуњади био заробљен у Смедереву након Косовске битке и да се овај сукоб прилично отегао. Осим Вршца, деспот није више успео да поврати поседе, дате у залог након Дуге војне и обнове Деспотовине. Упоредити: Крстић, А. (2011) Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године, *Мешовићиа ѡрађа XXXII*, Београд: Историјски институт, стр. 125–156.

*Кучевкиње бело илајино беле,
Кучевкиње и Браничевкиње,
Беседи им војевода Јанко:
'Ој Боја вам, Кучевкиње младе,
Кучевкиње и Браничевкиње!
Дајте мени три аршина илајина,
Да окријим белоја шайора,
Даћу вама три дукаћа жућа.'*

Наставак ове песме доноси Секулину намеру да оде у турски табор и донесе „цара честитога”, тј. султана Јанку у табор. Секула је рекао ујаку да ће се преобратити у „змију шестокрилу” и да ће султана донети у зубима, претвореног у сокола, тако да Јанко не стреља змију, него сокола. Наравно, Јанко је погрешно и устрељио је змију и тако смртно ранио свога сестрића.¹⁴

Постоји и песма која као да се тематски надовезује на ову. Наиме, у песми „Мати Секулова умире на синовљевој гробу у Косову” говори се о непосредним последицама само битке, у којој је погинуо Секула Бановић, односно погибији Јована/Јаноша Секеља, славонско-хрватског бана из 1446. године, који и јесте погинуо у Косовској бици. Овде је, додуше, он и приказан као момак коме је мајка Руде „лијепа удовица” испросила девојку из Сибња. Међутим, њен брат, „Угрин Јанко” јој поручује како је за њеног младог сина ископана рака, односно гроб. Она је потом отишла на Косово, где је „Угрин војвода” саградио манастир и ископао гроб за њеног јединца, а она је тражила од светогорских калуђера да јој га отворе и умире крај синовљевог гроба.¹⁵

Најстарији запис српске народне епске песме настао је 1. јуна 1497. године. Написао га је дворски песник Рођери де Пачијенца. Бугарштица се посредно односи на ову тему и због тога је вреди споменути. Де Пачијенца је пратио краљицу Изабелу дел Балцо, супругу напуљског краља Федерика I Арагонског и њој у част саставио спев „Lo Balzino”. На том путу срили су у провинцији Бари, тачније градићу Ђоја Дел Коле, неке Словене који су их забављали и певали на свом језику. Отуда потиче запис најстарије бугарштице. То је песма позната по првоме стиху – „Орао се вијаше над градом Смедеревом”, а говори о догађају непосредно после Косовске битке, када је Хуњадија заробио деспот Ђурађ.

*Орао се вијаше над градом Смедеревом.
Никтор не ћаше с њиме ѿговорићи,
неіо Јанко војвода ѿговараше из шамнице:
'Молим ти се, орле, сиди мало ниже
да с ѿбодоме ѿроіовору: Боіом те браћа јимају
іоћи до смедеревске (іосіоде) да с' моле*

14 Карацић Стефановић В. (1975) *Српске народне ѿјесме*. књ. 2, у којој су ѿјесме јуначке најітарије, Београд: Нолит, стр. 84.

15 *Народне ѿјесме у записима XV–XVIII века*, стр. 157–159.

Ово је свега неколико примера. Наравно, има их много више, али ови можда најизразитије осликавају преплитање традиција две косовске битке. Сибињанин Јанко, једна од најзначајнијих угарских и балканских историјских личности током прве половине XV века, способни војсковођа и управитељ Угарске, захваљујући херојским борбама против османске силе, постао је и значајан српски епски јунак. Међу његовим успесима у борби против младе турске државе у успону, истичу се бројне битке на тлу данашње Србије. Косовска битка 1448. године ушла је у српску народну поезију, остављајући значајан траг и формирајући тематски круг песама о Другој косовској бици (који је, с временом, поистовећен и срастао с песмама о Косовској бици из 1389. године). Основа тих песама је, у суштини, историјски тачна, а традиција је прилично верно сачувала основне моменте историјског контекста. Наравно, као и у свакој епској традицији, и овде је народни певач додао штошта, повезавши Битку код Варне с Другом косовском битком, као и Косовском битком из 1389. године. Очигледно, косовска традиција је у народу била изузетно снажна и у себе је упила елементе херојске традиције и других хришћанских народа, ширећи се тако по целој Југоисточној Европи.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Веселиновић, А. (2006) *Држава српских десиоџа*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Калић Мијушковић, Ј. (1967) *Београд у средњем веку*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Караџић, С. В. (1975) Српске народне пјесме. Књ. 2, У којој су пјесме јуначке најстарије, Београд: Нолит.
- Костић, Д. (1939) Два косовска циклуса, *Прилози проучавању народне поезије* 6/1, Београд: Народна просвета: стр. 1–18.
- Костић, М. (1925) Опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово, *Гласник Скојској научној друштва* књ. 1, св. 1, Скопље: Скопско учено друштво: стр. 79–91.
- Крстић, А. (2011) Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године, *Мешовиџа краља ХХХП*, Београд: Историјски институт, стр. 125–156.
- Лома, А. (1986) Загорје Стефана Белмужевића – Куда је Јанко бежао са Косова, *Зборник Историјској музеја Србије* бр. 23, Београд: Историјски музеј Србије, стр. 13–24.
- Народне пјесме у записима XV–XVIII века*, избор и предговор: Пантић, М. (2002) Београд: Просвета.
- Narodne pjesme muslimana Bosne i Hercegovine*, sabrao K. Hörmann 1888–1889, priredila: Buturović, Đ. (1966) Sarajevo: Svjetlost.
- Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini*, redakcija, uvod i komentari: Buturović, Đ. (1966) Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Пантић, М. (1977) Непозната бугарштина о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку из XV века, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 25/3, Нови Сад: Матица српска, стр. 421–439.
- Ређељ, Ј. (1992) *Сибињанин Јанко. Лејенде о рођењу и смрти*, Београд: КУЗ Славија.
- Рокаи, П., Ђере, З., Пал, Т. и Касаш, А. (2002) *Историја Мађара*, Београд: СЛЮ.
- Спремић, М. (1971) *Дубровник и Араџици 1442–1495*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Спремић, М. (1994) *Десиоџ Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд: Српска књижевна задруга.

- Спремић, М. *Дуја војна и обнова државе*, у: *Историја српској II*, ур. Калић, Ј. (2000) Београд: Српска књижевна задруга, стр. 254–268.
- Спремић, М. (2005) *Деспот Ђурађ Бранковић и краљ Алфонс Арагонски, Прекинућ усјон. Српске земље у поном средњем веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 371–387.
- Спремић, М. (2006) *Ђурађ Бранковић*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стојковски, Б. Цртице из српске и угарске средњовековне историје у делима британских путника, *Peti interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura”*, zbornik radova, knjiga 2, ур. Subotić, Lj. i Živančević Sekeruš, I. (2010) Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 935–941.
- Сувајџић, Б. (2004) Три добра јунака, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 70/1–4, Београд: Филолошки факултет, стр. 27–68.
- Сувајџић, Б. (2014) „Орао се вијаше”. Над градом формула, у: *Промислања традиције. Фолклорна и литерарна истраживања. Зборник радова посвећен Мирјани Дрндарски и Ненаду Љубинковићу*, ур. Сувајџић, Б. и Златковић, Б. Београд: Институт за књижевност и уметност, стр. 147–164.
- Škrivanić, G. (1970) *Zašto despot Đurađ nije učestvovao u bici na Varni 1444*, *Vesnik Vojnog muzeja* br. 16, Београд: Vojni muzej, str. 270–273.
- Babinger, F. (1950) Von Amurath zu Amurath, Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444) *Oriens*, III-2, Leiden: Brill, pp. 229–265.
- Cvetkova, B. (1988) *A vármai csata*, Budapest: Gondolat.
- Dávid, A. (1971) Ozorai Pipo, a délszláv vitézi énekhagyomány negatív magyar hőse, *Hungarológiai közlemények* 3. évf. 9. sz. Újvidék: A Hungarológiai Intézet, pp.17–49.
- Dávid, A. (1978) *Délszláv epikus énekek magyar történeti hősök*, Újvidék: Forum könykiadó.
- De Thurocz, J. (1985) *Chronica Hungarorum*, I. textus, ed. E. Galantái, J. Kristó, Budapest: Akadémiai.
- Elekes, L. (1951) *Hunyadi János*, Budapest: Művelt Nép.
- Engel, P. Ozorai Pipo, in: *Ozorai Pipo emlékezete*, szerk. Vadas, F. (1987) Szekszárd: Béni Balogh Ádám Megyei Múzeum, pp. 53–78.
- Engel, P. (1984) Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452) *Századok*, 118/4, Budapest: Magyar történelmi társulat, pp. 974–997.
- Engel, P. (2001) *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, CD-ROM
- Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time, in memoriam Zsigmond Jako*, eds. Dumitran, A., Máldy, L. and Simon, A. (2009) Cluj-Napoca: Babeş-Bolyai University, Romanian Academy Center for Transylvanian Studies.
- Fraknói, V. (1913) *Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja*, Budapest: Franklin.
- Held, J. (1985) *Hunyadi: Legend and Reality*, Columbia University Press.
- Jung, K. (2006) Hunyadi János származáslegendájának/származáslegendáinak kérdéséhez, *Létünk* 36, Újvidék: Fórum, pp. 26–51.
- Kiss, K. (1956) *Hunyadi énekek*, Budapest: Katonai.
- Kovács, E. P. (1990) *Matthias Corvinus*, Budapest: Officina Nova.
- Kubinyi, A. (2001) *Mátyás király*, Budapest: Vince Kiadó.
- Laonici Chalcocondylae (1923) *Demonstrationes historiae II*, ed. Darkó, E. Budapestini: Sumptibus Aadaemiae literarum Hungariae.
- A magyarok krónikája és Siralmas ének (Rogerius mester)* (2001) Budapest: Osiris.
- Mureşanu, C. (2001) *John Hunyadi: Defender of Christendom*, Iaşi – Oxford – Portland: The Center for Romanian Studies.

- Nedić, V. (1971) Szerbhorvát szóbeli hagyományú énekek Szilágyi Mihályról, *Hungarológiai közlemények* 3. évf. 5–6. sz. Újvidék: A Hungarológiai Intézet, pp. 145–149.
- Németh Papo, G-Papo, A. (2017) *Ozorai Pipo: a győzelmes törökverő és a reneszánsz előfutára*. Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság.
- Popović, T. (1988) *Prince Mark: The Hero of South Slavic Epics*, Syracuse, New York: Syracuse University Press.
- Teke, Zs. (1980) *Hunyadi János és kora*, Budapest: Gondolat.
- Vaszary, K. (1864) *Várnai csata*, Pest: Szent István társulat.
- Wenzel, G. (1884) Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez, *Történelmi Tár* 3. sorozat, 7. kötet, Budapest: A magyar történelmi társulat, pp. 1–31.

Boris Stojkovski

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of History

SIBINJANIN JANKO-HISTORY, TRADITION, LEGEND

Abstract: *The aim of the paper was to provide historical background of the so-called second battle of Kosovo that has occurred in October 1448, as well as the oral tradition that came out from the battle. In the battle, Janos Hunyadi (Sibinjanin Janko in the Serbian oral epic tradition) fought and lost against the Turks at the very same place where prince Lazar had encountered the same enemy in 1389.*

From the historical point of view, the most important facts about this event are the following: Hunyadi led the army of Hungarians, Czechs, Germans, Poles and other Christians who had encountered the Ottoman army of Sultan Murat II; the Christians were defeated; Janko's nephew Szekely Janos lost his life; and Hunyadi himself escaped.

Later on, Hunyadi became one of the most prominent heroes of the Serbian folk tradition and epic songs about heroic deeds. Beside him, Janos Szekely, who governed Slavonia and Croatia also become an epic legend, under the name of Sekula Banović. A part of the tradition of the battle of Varna, which took place in the year 1444, also came into the tradition of the Kosovo battle, from which emerged one complex oral memory of the heroic fights against the Ottoman conquerors. Even though there are a lot historically vague facts, even a lot of fictional characters, the tradition of Hunyadi's valiant clashes with the Turks on the field of Kosovo has remained and survived through different epochs.

Key words: *John Hunyadi, Second battle of Kosovo, epic tradition*